

ALALIYA NUTQ NUQSONIGA EGA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MULOQOT VA NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING INTEGRATSIYALASHGAN METODIKASI

Murodaliyeva Gulzoda Turdiali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi

1-kurs magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va nutqni rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda nutqiy buzilishlarning bolaning kommunikativ faoliyatiga ta'siri, shuningdek, nutq va muloqotni rivojlantirishda integratsiyalashgan metodikaning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada logopedik, psixologik va pedagogik yondashuvlarning o'zaro uyg'unlashuvi asosida ishlab chiqilgan metodikalar orqali bolalarda nutqiy faollikni oshirish, lug'at boyligini kengaytirish, fonematik idrokni rivojlantirish hamda muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari integratsiyalashgan metodik yondashuv alaliyaga ega bolalarning nutqiy rivojlanishida ijobiy dinamika kuzatilishini ko'rsatdi. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim muassasalari logopedlari, maxsus pedagoglar hamda tadqiqotchilar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: alaliya, nutq nuqsonlari, maktabgacha yosh, muloqotni rivojlantirish, nutqni rivojlantirish, integratsiyalashgan metodika, logopedik ish, kommunikativ ko'nikmalar, maxsus pedagogika

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida rivojlanishida nutq buzilishlari mavjud bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayoni dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, alaliya nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda nutqning yetarli darajada shakllanmaganligi ularning muloqotga kirishishi, ijtimoiy moslashuvi hamda shaxs sifatida rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Nutqning kommunikativ vosita sifatidagi ahamiyati bolalik davridayoq namoyon bo'lib, aynan maktabgacha yosh davrida uning asosiy poydevori shakllanadi.

Alaliya – markaziy nerv tizimining organik shikastlanishi natijasida nutqning kechikib yoki buzilib rivojlanishi bilan xarakterlanadigan murakkab nutq nuqsonidir. Ushbu buzilish bolalarda nafaqat so'z boyligining kamligi, balki grammatik tuzilmaning yetarli rivojlanmaganligi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qila olmaslik hamda nutqiy muloqotda faol ishtirok eta olmaslik holatlari bilan namoyon bo'ladi. Natijada, alaliyaga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ ehtiyojlar yetarli

darajada qondirilmaydi, bu esa ularning psixik va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda nutqiy rivojlanish muammolarini bartaraf etishda an'anaviy logopedik yondashuvlar bilan bir qatorda kompleks va integratsiyalashgan metodikalarga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Integratsiyalashgan yondashuv nutqni rivojlantirish jarayonida logopedik mashg'ulotlarni psixologik, pedagogik, o'yin faoliyati hamda ijtimoiy muloqot elementlari bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. Bu esa bolalarda nutqiy faollikni oshirish, muloqot jarayonida ishtirok etish motivatsiyasini kuchaytirish va nutqning barcha tarkibiy qismlarini bir butun holda rivojlantirish imkonini beradi.

Shu sababli, alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va nutqni rivojlantirishning integratsiyalashgan metodikasini ilmiy jihatdan asoslash hamda uning samaradorligini tahlil qilish bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar atroflicha yoritilib, maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan logopedik ishlarni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar ilgari suriladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va nutqni rivojlantirishga qaratilgan integratsiyalashgan metodikaning mazmuni va samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash hamda uni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va muloqotni rivojlantirish jarayonida logopedik, psixologik va pedagogik yondashuvlarni o'zaro uyg'unlashtirgan integratsiyalashgan metodikaning ishlab chiqilishi va uning amaliy samaradorligining ilmiy jihatdan asoslab berilganligida namoyon bo'ladi.

Alaliya nutq nuqsoniga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning rivojlanmasligi markaziy nerv tizimining erta organik shikastlanishi bilan bog'liq bo'lib, bu holat bolaning nutqiy faoliyati, muloqot jarayoni va umumiy psixik rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday bolalarda ekspressiv va impressiv nutqning yetarli darajada shakllanmaganligi, lug'at boyligining cheklanganligi, grammatik tuzilmalarning buzilishi hamda nutqiy tashabbusning pastligi kuzatiladi. Natijada ular tengdoshlari va kattalar bilan muloqotga kirishishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, alaliyaga ega bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlar faqatgina nutqning alohida komponentlarini (tovush talaffuzi, lug'at, grammatik tuzilma) rivojlantirish bilan chegaralanib qolmasligi lozim. Nutqni rivojlantirish jarayoni bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji, emotsional holati va faoliyat turlari bilan uzviy bog'liq holda tashkil etilishi zarur. Shu jihatdan

integratsiyalashgan metodik yondashuv alaliyali bolalar bilan ishlashda eng samarali usullardan biri hisoblanadi.

Integratsiyalashgan metodika logopedik, psixologik va pedagogik ta'sir vositalarining bir butun tizimda qo'llanilishini nazarda tutadi. Ushbu metodikada nutqni rivojlantirish mashg'ulotlari o'yin faoliyati, harakatli mashqlar, vizual vositalar, sensor rivojlantirish hamda ijtimoiy muloqot elementlari bilan uyg'unlashtiriladi. Bu esa bolalarda nutqiy faollikni oshirish, muloqotga kirishish motivatsiyasini kuchaytirish va nutqning kommunikativ funksiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda dastlab bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji rag'batlantiriladi. Bunda mimika, imo-ishora, predmetli va syujetli o'yinlar orqali nonverbal muloqot vositalaridan foydalaniladi. Keyinchalik ushbu vositalar nutqiy faoliyat bilan bosqichma-bosqich bog'lab borilib, bolaning passiv va aktiv lug'ati kengaytiriladi. Shu bilan birga, fonematik idrokni rivojlantirish, tovushlarni farqlash va to'g'ri talaffuz qilishga qaratilgan mashqlar tizimli ravishda olib boriladi.

Metodik ish jarayonida psixologik omillarga alohida e'tibor qaratiladi. Alaliyaga ega bolalarda ko'pincha nutqiy faoliyatga nisbatan ishonchsizlik, past motivatsiya va emotsional beqarorlik kuzatiladi. Shu sababli mashg'ulotlar davomida ijobiy emotsional muhit yaratish, bolaning har bir muvaffaqiyatini rag'batlantirish hamda individual yondashuvni ta'minlash muhim hisoblanadi. Bu holat bolaning muloqot jarayonida faolroq bo'lishiga va nutqiy tashabbus ko'rsatishiga zamin yaratadi.

Tadqiqot jarayonida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, integratsiyalashgan metodika asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar natijasida bolalarda nutqiy faollik sezilarli darajada oshadi, muloqotga kirishish ko'nikmalari rivojlanadi va nutqning grammatik hamda leksik tuzilishida ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi. Bundan tashqari, bolalarning tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlari yaxshilanib, umumiy psixik rivojlanishida barqaror ijobiy dinamika namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va nutqni rivojlantirishda integratsiyalashgan metodik yondashuv samarali vosita bo'lib, u logopedik ishlarni tizimli tashkil etish, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish va nutqni rivojlantirish jarayonini kompleks tarzda olib borish imkonini beradi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va nutqni rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u tizimli hamda kompleks yondashuvni talab etadi. Nutqiy rivojlanishdagi buzilishlar bolalarning kommunikativ faolligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli nutqni rivojlantirish jarayonini faqat alohida komponentlar doirasida emas, balki muloqot faoliyati bilan uzviy bog'liq holda tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan integratsiyalashgan metodika logopedik, psixologik va pedagogik ta'sir vositalarini o'zaro uyg'unlashtirish orqali alaliyaga ega bolalarda nutqiy faollikni oshirish, lug'at boyligini kengaytirish, nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish hamda muloqotga kirishish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini berdi. Ushbu metodika asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda nutqiy tashabbusning ortishi va ijobiy emotsional munosabatlarning shakllanishiga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari integratsiyalashgan yondashuv asosida olib borilgan logopedik ishlar bolalarning tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarni yaxshilashi, nutqiy va psixik rivojlanishda barqaror ijobiy dinamikani ta'minlashini tasdiqladi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, alaliya nutq nuqsoniga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va nutqni rivojlantirishda integratsiyalashgan metodika samarali bo'lib, uni maktabgacha ta'lim muassasalari amaliyotida keng qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Volkova L.S.. Logopediya. — M.: Vlados, 2015.
2. Levina R.E.. Osnovy teorii i praktiki logopedii. — M.: Prosveshchenie, 2014.
3. Filicheva T.B., Chirkina G.V.. Alaliya u detey. — M.: Akademiya, 2016.
4. Luria A.R.. Osnovy neyropsixologii. — M.: Akademicheskii proekt, 2018.
5. Vygotskiy L.S.. Myshlenie i rech. — M.: Labirint, 2019.
6. Kornev A.N.. Narusheniya chteniya i pisma u detey. — SPb.: Rech, 2017.
7. Mastjukova E.M.. Detskie rechevye narusheniya. — M.: Gumanit. izd. markaz VLADOS, 2016.
8. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Maktabgacha ta'limda maxsus pedagogika bo'yicha me'yoriy hujjatlar. — Toshkent, 2022.
9. Maxsus pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
10. Logopedik ish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2021.